

DUAL TA'LIM ASOSIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK MEKANIZMLARI

Saidjonova Parvina Shuxratovna

Buxoro davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda dual ta'lim imkoniyatlaridan foydalanishning metodik jihatlarini tahlil qilingan. Dual ta'limni faqat nazariy va amaliy mashg'ulotlarni navbatlashtirish shakli sifatida emas, balki oliy ta'lim muassasasi va ishlab chiqarish korxonasining yagona kasbiy tayyorlash maqsadi asosida integratsiyalashgan pedagogik jarayoni sifatida tashkil etish zarurati asoslangan. Talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan diagnostik-maqсадli, mazmuniy-integrativ, amaliy-faoliyatli hamda refleksiv-baholash bosqichlaridan iborat metodik mexanizm taklif etilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, kasbiy kompetensiya, oliy ta'lim, ishlab chiqarish korxonasi, integrativ hamkorlik, amaliy tayyorgarlik, kasbiy faoliyat, mentor, kompetensiyaviy topshiriq, baholash.

МЕТОДИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Саиджонова Парвина Шухратовна

независимый исследователь Бухарского государственного технического
университета

Аннотация. В статье анализируются методические аспекты использования возможностей дуального образования при формировании профессиональных компетенций студентов высших образовательных

учреждений. Обоснована необходимость организации дуального образования не только как чередования теоретического и практического обучения, но и как интегрированного педагогического процесса высшего образовательного учреждения и производственного предприятия, направленного на достижение единой цели профессиональной подготовки. Предложен методический механизм, включающий диагностико-целевой, содержательно-интегративный, практико-деятельностный и рефлексивно-оценочный этапы.

Ключевые слова: *дуальное образование, профессиональная компетенция, высшее образование, предприятие, интегративное сотрудничество, практическая подготовка, профессиональная деятельность, наставник, оценивание.*

METHODOLOGICAL MECHANISMS FOR DEVELOPING STUDENTS' PROFESSIONAL COMPETENCIES THROUGH DUAL EDUCATION

Saidjonova Parvina Shukhratovna

Independent Researcher at Bukhara State Technical University

Abstract. *The article analyzes methodological aspects of using dual education opportunities in the formation of university students' professional competencies. Dual education is substantiated not merely as an alternation of theoretical and practical training, but as an integrated pedagogical process of a higher education institution and an industrial enterprise aimed at achieving a common professional training objective. A methodological mechanism consisting of diagnostic-target, content-integrative, practice-oriented and reflective-assessment stages is proposed.*

Keywords: *dual education, professional competence, higher education, enterprise, integrative cooperation, practical training, professional activity, workplace mentor, competency-based task, assessment.*

Kirish. Zamonaviy mehnat bozori oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisidan faqat mutaxassislikka oid nazariy bilimlarni egallashni emas, balki ularni real ishlab chiqarish sharoitida qo'llash, texnologik vaziyatlarni tahlil qilish, muammoni aniqlash, maqbul yechim tanlash, jamoada faoliyat yuritish hamda kasbiy qarorlar uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyatini talab etmoqda. Shu sababli talabanning kasbiy tayyorgarligi bilimlarni o'zlashtirish natijasi bilan emas, uning muayyan kasbiy vazifani mustaqil va sifatli bajara olish imkoniyati bilan baholanishi zarur.

Kasbiy kompetensiya muammosini tadqiq qilgan N.A.Muslimov va hammualliflar kasbiy kompetentlikni mutaxassisning bilim, ko'nikma, tajriba va shaxsiy sifatlarini kasbiy faoliyat jarayonida samarali safarbar eta olish qobiliyati bilan bog'laydilar [1]. Bunday yondashuv talabanning kasbiy kompetensiyasi auditoriyada alohida o'quv topshiriqlarini bajarish bilangina to'liq shakllanmasligini ko'rsatadi. Chunki kelajak mutaxassis faoliyat yuritadigan ishlab chiqarish muhiti texnologik jarayon, jihoz, sifat talabi, vaqt me'yori, jamoaviy munosabat va ishlab chiqarish mas'uliyatining yaxlit birligini ifodalaydi.

Adabiyotlar tahlili. Kasbiy tayyorgarlikda ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi masalasi mahalliy pedagogik tadqiqotlarda alohida yo'nalish sifatida shakllangan. Z.Sh.To'xtayeva va A.A.Mamedova ta'lim muassasasi va korxona integrativ hamkorligini bo'lajak mutaxassisning mustaqil kasbiy faoliyatga tayyorligini rivojlantirishning muhim sharti sifatida talqin qiladilar [4]. Mazkur fikr dual ta'limning mohiyatini faqat talabanning korxonada ma'lum vaqt davomida amaliyot o'tashi bilan cheklamaslik zarurligini ko'rsatadi.

Z.Sh.To'xtayeva tomonidan maxsus fanlarni o'qitishda fanlararo va mazmuniy integratsiyani ta'minlashga oid tadqiqotlarda kasbiy tayyorgarlik mazmunining ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'liqligi mutaxassisning yaxlit kasbiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishi asoslangan [5]. Shuningdek, maxsus fanlar o'rtasidagi integratsiya o'quv materialini real kasbiy vazifalar atrofida birlashtirish imkonini berishi qayd etilgan [6].

Dual ta'lim bo'yicha P.Sh.Saidjonova hammuallifligidagi tadqiqotlarda mazkur tizimning an'anaviy ta'limdan farqli jihatlari, xorijiy tajriba, korxona bilan hamkorlik va pedagogik tamoyillar masalalari yoritilgan [2; 3; 7]. Mazkur tadqiqotlar asosida dual ta'limning keyingi metodik vazifasi uning imkoniyatlarini talabani aniq kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoniga transformatsiya qilishdan iborat, deb hisoblash mumkin.

Xorijiy tajribada ham dual modelning samaradorligi faqat ikkita ta'lim makoni mavjudligi bilan izohlanmaydi. T.Deissinger dual tizimda korxona va ta'lim muassasasi o'rtasidagi vazifalar taqsimoti, standartlashtirilgan kasbiy tayyorgarlik va amaliy faoliyatning tizimlilik alohida ahamiyatga egaligini ko'rsatadi [8]. Demak, xorijiy model elementlarini bevosita ko'chirish emas, balki ularni milliy ta'lim va ishlab chiqarish sharoitlariga metodik jihatdan moslashtirish muhimdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, pedagogik modellashtirish va kompetensiyaviy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Dual ta'lim jarayonining asosiy subyektlari sifatida talaba, oliy ta'lim muassasasi o'qituvchisi, ishlab chiqarish korxonasi va korxona mentori o'rtasidagi funksional aloqalar tahlil qilindi.

Tahlil natijasida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida dual ta'limni joriy etish metodikasi diagnostik-maqсадli, mazmuniy-integrativ, amaliy-faoliyatli va refleksiv-baholash bosqichlari asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq deb belgilandi.

Shu nuqtai nazardan dual ta'lim nazariy tayyorgarlik bilan ishlab chiqarishdagi amaliy faoliyat o'rtasidagi uzilishni kamaytiruvchi samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. S.G'.Siddiqova va P.Sh.Saidjonova dual ta'limning muhim jihatini ta'lim muassasasi va korxona imkoniyatlarini o'zaro birlashtirish hamda talabani haqiqiy kasbiy muhitga bosqichma-bosqich olib kirishdan iboratligini ta'kidlaydilar [2]. Mualliflarning boshqa tadqiqotlarida esa dual ta'limni amalga oshirish samaradorligi hamkor korxonani tanlash, o'quv va ishlab chiqarish jarayonlarini muvofiqlashtirish hamda amaliy tayyorgarlik

mazmunini kasbiy faoliyat talablari bilan bog'lashga bevosita bog'liqligi ko'rsatilgan [3].

Natijalar va muhokama. Dual ta'lim asosida kasbiy kompetensiyani shakllantirish metodikasi, avvalo, ta'lim dasturining mazmunini korxonadagi real mehnat funksiyalari bilan muvofiqlashtirishga asoslanishi lozim. Bunda an'anaviy "fan mavzusi – nazariy topshiriq – nazorat" ketma-ketligi o'rniga "kasbiy vazifa – zarur bilim – amaliy harakat – ishlab chiqarish natijasi – refleksiya" mantiqidan foydalanish samarali hisoblanadi.

Birinchi – diagnostik-maqсадli bosqichda talabaning boshlang'ich kasbiy tayyorgarligi va hamkor korxonaning mutaxassisga qo'yadigan real talablari aniqlanadi. Natijada shakllantirilishi zarur bo'lgan kasbiy kompetensiyalar xaritasi ishlab chiqiladi. Mazkur xaritada kasbiy-texnologik, analitik-muammoli, tashkiliy-kommunikativ, raqamli hamda sifat va xavfsizlikka oid kompetensiyalarni nazarda tutish maqsadga muvofiq.

Ikkinchi – mazmuniy-integrativ bosqichda fan mavzulari korxonadagi ishlab chiqarish operatsiyalari va mehnat funksiyalari bilan integratsiyalanadi. Bunda o'qituvchi "qaysi mavzuni o'qitish kerak?" savoli bilan bir qatorda "ushbu mavzu asosida talaba qaysi kasbiy harakatni mustaqil bajara olishi kerak?" savoliga ham javob belgilaydi. Natijada nazariy bilim amaliy vazifani bajarish vositasiga aylanadi.

Mazmuniy integratsiyada maxsus fanlar doirasidagi bilimlarni o'zaro bog'lash ham muhimdir. Z.Sh.To'xtayevaning tadqiqotlarida integratsiyalashgan o'qitish bo'lajak mutaxassisda kasbiy bilimlarning yaxlit tizimini shakllantirish imkonini berishi ko'rsatilgan [5; 6]. Dual ta'limda ushbu integratsiya korxona texnologik jarayonlari bilan boyitilganda nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlik yanada kuchayadi.

Uchinchi – amaliy-faoliyatli bosqich metodikaning markaziy qismi hisoblanadi. Talabaga korxonada faqat kuzatuvchi yoki yordamchi sifatida emas, bosqichma-bosqich mustaqil faoliyat yurituvchi subyekt sifatida qaraladi. Dastlab u ishlab chiqarish operatsiyalarini mentor rahbarligida bajaradi, keyingi bosqichlarda

esa kasbiy muammoli vaziyatlar va real ishlab chiqarish topshiriqlarini mustaqil hal qilishga jalb etiladi. Bunda quyidagi metodik zanjir samarali hisoblanadi: kuzatish – namuna asosida bajarish – algoritm asosida bajarish – muammoli vaziyatni hal qilish – mustaqil kasbiy qaror - natijani asoslash.

Mazkur ketma-ketlik talabaning reproduktiv faoliyatdan mustaqil kasbiy faoliyatga bosqichma-bosqich o'tishini ta'minlaydi. Korxona mentori esa tayyor javobni beruvchi nazoratchi emas, balki talabaning kasbiy harakatini yo'naltiruvchi, ishlab chiqarish tajribasini pedagogik vazifaga aylantiruvchi hamkor sifatida faoliyat yuritishi kerak.

Dual ta'lim jarayonida real ishlab chiqarish topshirig'i asosiy metodik birlik sifatida qaralishi maqsadga muvofiq. Bunday topshiriq oddiy laboratoriya yoki amaliy mashg'ulot topshirig'idan real obyekt, amaldagi texnologik talab, vaqt chegarasi, sifat ko'rsatkichi va yakuniy natija uchun javobgarlik mavjudligi bilan farqlanadi. Natijada talaba bir vaqtning o'zida nazariy bilim, texnologik ko'nikma, tahlil, kasbiy muloqot va mas'uliyatni namoyon etadi.

To'rtinchi – refleksiv-baholash bosqichida kasbiy kompetensiyalar rivojlanish dinamikasi aniqlanadi. Bunda baholash faqat o'qituvchi tomonidan amalga oshirilmasdan, "o'qituvchi - korxona mentori - talaba" uch tomonlama baholash mexanizmi asosida tashkil qilinishi maqsadga muvofiq. Talaba bajargan ish natijasini tahlil qiladi, xatolar sababini aniqlaydi va keyingi faoliyat uchun individual rivojlanish vazifalarini belgilaydi.

Kasbiy kompetensiyani baholashda nazariy bilimdan tashqari kasbiy vazifani to'g'ri bajarish, texnologik tartibga rioya qilish, muammoni mustaqil aniqlash va hal etish, jihoz va raqamli vositalardan foydalanish, jamoada hamkorlik qilish hamda mehnat xavfsizligi talablariga rioya etish ko'rsatkichlari hisobga olinishi lozim. Shunday qilib, taklif etilayotgan metodik mexanizmida dual ta'limning natijasi talabaning korxonada bo'lgan vaqti bilan emas, u egallagan mustaqil kasbiy harakatlar darajasi bilan belgilanadi. Bu esa dual ta'limni tashkiliy shakldan

kompetensiyani shakllantiruvchi pedagogik texnologiyaga aylantirish imkonini beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, dual ta'lim talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda oliy ta'lim muassasasidagi nazariy tayyorgarlik va korxonadagi real kasbiy faoliyatni yagona didaktik maqsad asosida integratsiyalash imkonini beradi. Ikkinchidan, dual ta'lim samaradorligi talabaning korxonada amaliyot o'tash muddatiga emas, ta'lim mazmunining real mehnat funksiyalari bilan muvofiqligi va talabaga beriladigan kasbiy topshiriqlarning bosqichma-bosqich murakkablashib borishiga bog'liq. Uchinchidan, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish metodikasini diagnostik-maqsadli, mazmuniy-integrativ, amaliy-faoliyatli va refleksiv-baholash bosqichlari asosida tashkil etish nazariy bilimlarni amaliy kasbiy harakatlarga transformatsiya qilish imkonini beradi. To'rtinchidan, real ishlab chiqarish topshiriqlari, kasbiy muammoli vaziyatlar, mentorlik, kompetensiyaviy baholash va refleksiv monitoring dual ta'limning asosiy metodik vositalari sifatida qaralishi zarur. Beshinchidan, dual ta'limda yakuniy natijani baholashda o'zlashtirilgan axborot hajmidan ko'ra talabaning kasbiy vazifani mustaqil, sifatli va mas'uliyatli bajarish darajasini ustuvor mezon sifatida qabul qilish kasbiy kompetensiyalarni obyektiv baholash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muslimov N.A., Abdullayeva Q.M., Qo'ysinov O.A., Gaipova N.S., Karimova N.N., Qodirov M. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. - 128 b.
2. Siddiqova S.G'., Saidjonova P.Sh. Dual ta'limning an'anaviy ta'limdan afzalliklari // Active Researcher. - 2024. - Vol. 1, No. 1. - B. 98-103.
3. Siddiqova S.G'., Saidjonova P.Sh. Ta'lim muassasalarida dual ta'limni amalga oshirishdagi mavjud muammolar // International Sciences, Education and New Learning Technologies. - 2024. - Vol. 1, No. 4. - B. 173-178.

4. To'xtayeva Z.Sh., Mamedova A.A. Professional ta'lim muassasalari va korxonalarning integrativ hamkorligi mazmuni // Educational Research in Universal Sciences. - 2024. - Vol. 3, Special Issue 4. - B. 283-287.
5. Olimov K.T., Tukhtayeva Z.Sh. Integration of Special Subjects, Opportunities and Solutions // Eastern European Scientific Journal. - 2019. - No. 2. - P. 67-70.
6. Tukhtaeva Z.Sh. Organizational-Methodological Inter-Objective Integrations in Teaching Special Disciplines // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. - 2019. - Vol. 7, No. 12. - P. 136-139.
7. Siddiqova S.G'., Saidjonova P.Sh. Dual ta'limda pedagogik tamoyillarni qo'llash // Лучшие интеллектуальные исследования. - 2025. - Vol. 49, No. 1. - B. 285-292.